

Eva Bobůrková: Muž Země. Rozhovor s Bedřichem Moldanem

ENVIRONMENTÁLNÍ TEXTY 7

Muž Země

Rozhovor s Bedřichem Moldanem

Eva Bobůrková

Recenzovali:

RNDr. Yvonna Gaillyová, CSc.

RNDr. Jan Plesník, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2025

Environmentální texty 7

Redakce Kamila Veselá

Jazyková korektura Veronika Ptáčková

Grafická úprava Jakub Kovařík

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

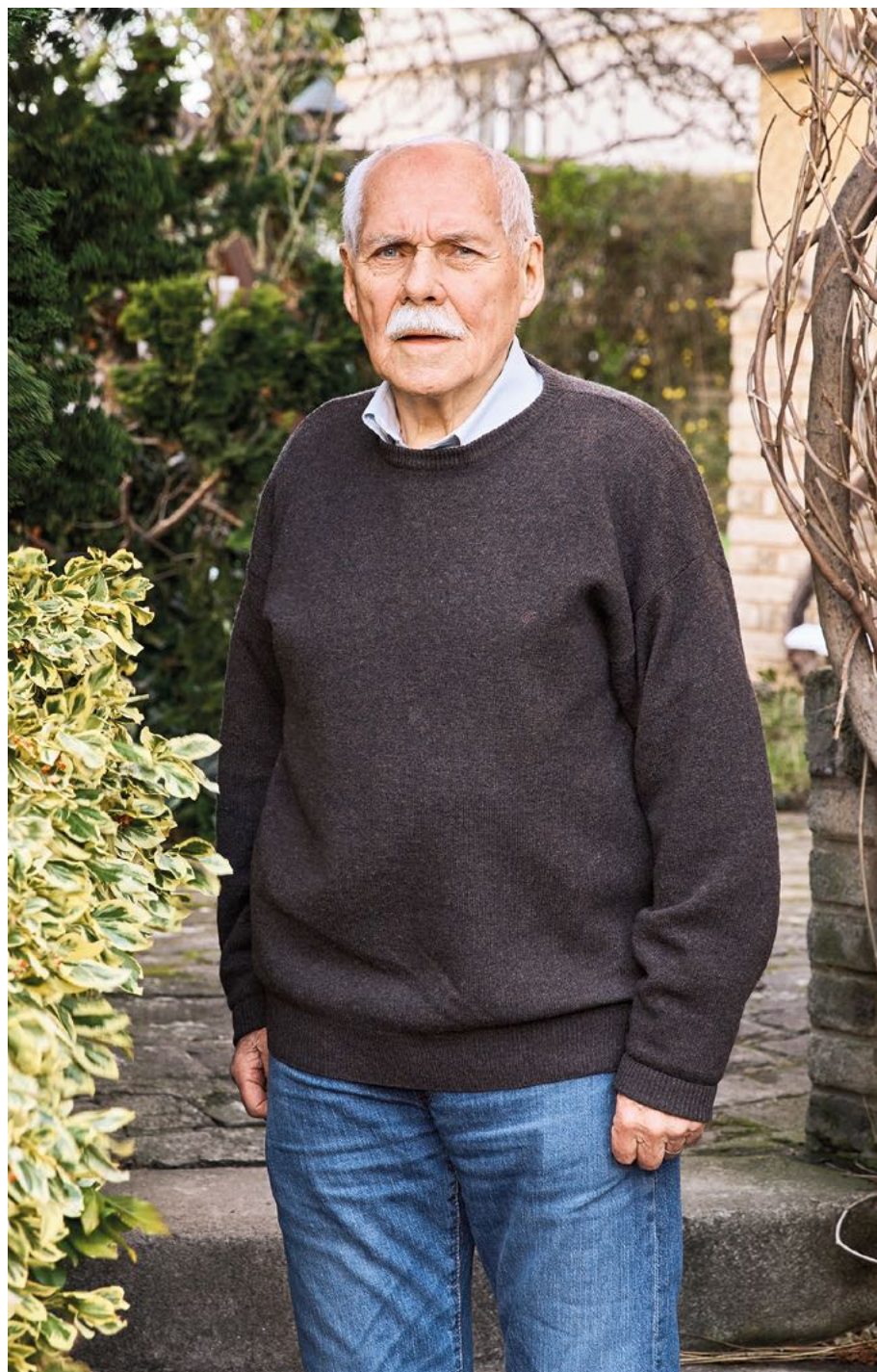
ISBN 978-80-246-6029-5

ISBN 978-80-246-6030-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

PŘEDMLUVA	7
KAPITOLA 1: S modrou oblohou. Mláďí, woodcraft, filozofie.....	9
KAPITOLA 2: První křižovatka. Od analytické chemie ke geochemii a životnímu prostředí	29
KAPITOLA 3: Hlas volajícího na poušti. Působení v Ekologické sekci	49
KAPITOLA 4: Inspirace ze světa. První konference OSN věnované životnímu prostředí. Pouze jediná Země	65
KAPITOLA 5: Ve světle reflektorů. Období po listopadu 1989	88
KAPITOLA 6: Konec ministra. Od obvinění ze spolupráce s StB po očištění	103
KAPITOLA 7: Potíže zelené politiky. Snahy o zavedení ekologických témat v ODS, pak v TOP 09	112
KAPITOLA 8: Na mezinárodní půdě. Od prvního mezinárodního symposia po summitu OSN	139
KAPITOLA 9: Šumavská chalupa. Od překladu <i>Mezí růstu</i> po <i>Memorandum o životním prostředí</i>	160
KAPITOLA 10: Moje Karlova univerzita. Ředitelem Centra pro otázky životního prostředí, vědcem, pedagogem.....	169
KAPITOLA 11: Nebyl jsem nikdy sám. Jak se svět změnil od šedesátých let	184
PŘÍLOHA: Vybrané texty Bedřicha Moldana	220
Jak přežít	220
Meze ekonomického růstu na planetě Zemi	225
Člověk a příroda	229
Hospodaření na zeměkouli	234
Koloběh surovin, výrobků a odpadů	239
Malá ekologická inventura	241
Dopis Milanovi Uhdemu	247
Malá úvaha o ekologii a křesťanství	248

Ekologický aspekt trvalé udržitelnosti	250
Konzervativní politika životního prostředí	253
Je ODS antiekologickou stranou?	254
Modrý program: Za vlády socialistů skončil trend rychlého zlepšování prostředí	256
Musí být environmentální politika levicová?	257
Jaká může být budoucnost české energetiky? Zelená dohoda pro Evropu je důležitým impulsem	261
Ekonomická úvaha	266
Energetika: Zelené šílenství? Ne, jsou to zelené příležitosti	267
Jaderná energie: Vzdejme se snu o naší imaginární jaderné energetické budoucnosti. Řešením jsou obnovitelné zdroje	268
Globální vládnutí v éře antropocénu	271
 Ediční poznámka	 273
Chronologický přehled důležitějších publikací	274
Zkratky	278
Jmenný rejstřík	279
Věcný rejstřík	284

Předmluva

Na textu knížky, kterou otvíráte, jsme společně pracovali víc než pět let, s různými přestávkami (něco způsobil covid-19, něco jiné povinnosti, Bedřich byl také nějaký čas v nemocnici). Většinou jsme si povídali v Bedřichově „doupěti“, jak nazývá svou suterénní pracovnu v domě na Hanspaulce. Pak následoval dlouhý a četný mailový ping-pong.

Když jsme začali v roce 2019 rozmlouvat, zdálo se pro ekologa vlastně vše růžovější. Společnost konečně začala brát vážněji varování vědců a ekologických aktivistů před katastrofou, kterou přináší planetě klimatická změna, a dalšími hrozbami. To, co ještě před pár lety bylo označováno jako alarmistické, se začalo promítat i do mainstreamového diskurzu občanské společnosti i do světové politiky. Rok 2019 je rokem nejen Zelené dohody pro Evropu, ale i řady důležitých akcí, které usilovaly a usilují o nalezení způsobu, jak ekologickou katastrofu ohrožující lidstvo a biologickou rozmanitost omezit a zastavit.

Konečný výsledek naší práce vstupuje do docela jiného společenského klimatu. Mezi rokem 2019 a 2025 jsme prošli energetickou krizí a pandemií covidu-19. Z celkem stabilního světa jsme se v únoru 2022 s ruským vpádem na Ukrajinu ocitli na pokraji konfliktu, který ohrožuje náš, vlastně až dosud klidný svět. A konečně, dramatickou změnu přineslo zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem, který se razantně pustil do přestavby světového pořádku. Zdá se, že nastávají změny, opravdu hluboké změny, jejichž dosah si dovedeme v tuto chvíli jen stěží představit.

I když klimatická krize postupuje s hroživou intenzitou, skoro denně přináší vědci nová zjištění, potvrzující jejich temné předpovědi, pozornost se upírá jiným směrem. Planetě přátelská opatření se jeví najednou jako málo důležitá, jsou zpochybňována z nejrůznějších stran. A přece, Země čelí rozvratu suchozemských i mořských biotopů, ztrátě biodiverzity, stále roste míra znečištění, přímo ohrožující lidské zdraví i přírodu – a přesto tahle reálná nebezpečí, která se tak či onak dotknou každého z nás, vnímáme méně

naléhavě než válečný konflikt na Ukrajině, jehož konce nedohlédáme, než otřesy, jimiž prochází uspořádání světa, které platilo posledních 80 let.

Ekologické zákony a opatření, které se na začátku dvacátých let 21. století zdály být nadějnými kroky správným směrem, ustupují do pozadí před válečnou agresí Ruska proti Ukrajině (ale i konflikty v Gaze či v afrických zemích a mnohde jinde). Svět na ně reaguje, celkem logicky, důrazem na bezpečnost, na nutnost se vyzbrojit. Snad, až budete tyhle řádky číst, bude na Ukrajině spravedlivý mír a agresor bude odkázán do patřičných mezí, snad se najde dost dobré vůle zastavit destrukci hodnot, na nichž je založeno demokratické společenství našeho světa. Ale ekologické výzvy přetrvávají, postupují svou vlastní logikou, nezávisle na naší vůli.

V závěru knihy napsaném koncem roku 2024 budete číst řádky plné optimismu, které působí ve světle vývoje událostí vlastně dost naivně. Dnes bychom asi k takovému vyznění nedospěli, ale přesto doufáme, že se nakonec vývoj obrátí dobrým směrem.

V březnu 2025

Eva Bobůrková a Bedřich Moldan

KAPITOLA 1

S modrou oblohou. Mládí, woodcraft, filozofie

Do jaké rodiny jste se narodil?

Do typické středostavovské. Otec František Moldan byl doktor práv, vyšší úředník, vrchní policejní rada a šéf policejního komisařství v Praze v Košířích, kde jsem prožil dětství. Matka Lidmila rozená Duchoňová byla z Klatov; vystudovala filozofickou fakultu a před sňatkem učila na gymnáziu, pak byla s námi dětmi, se mnou a mým o čtyři roky mladším bratrem, jak bývalo obvyklé, v domácnosti. Když jsem se v roce 1935 narodil, bylo tatínkovi 44 let, maminka byla o 17 let mladší, rodina měla dosti patriarchální charakter. V Košířích, na Plzeňské třídě jsme prožili celou válku. Bydleli jsme ve druhém patře, pamatuji se, že pod námi žila německá rodina, v přízemí byla policejní služebna, které velel můj otec. Nevím, jak je možné, že se po studiích práv dal k policii, byl to člověk mírný a laskavý, od pohledu neagresivní, nedominantní. Za protektorátu byla česká policie pod německým dozorem, takže už z povahy věci to byla služba velmi stresující, být v té době náčelníkem českých policistů jistě přinášelo denně velmi komplikované situace.

Chápal jste tehdy, jaká je doba?

Rodiče měli určitě velký strach, aby nevinné dítě ve škole nebo jinde nemělo nějaké nebezpečné řeči, proto mě drželi v naprosté nevědomosti o tom, co se děje. Ostatně, v rodinách, jaká byla ta naše, patřilo k dobrému tónu před dětmi nemluvit o dospělých starostech. A tak moje dětské vzpomínky na Košíře byly spojeny spíš s pouštěním draků (tatínek uměl dělat vynikající psaníčka) na Vidouli. Po rodině se traduje, že jsem nebyl jen hodný hoch, přece jen jsem jednou projevil trochu vzdoru, když jsme byli na návštěvě u strýce Pepy, tatínkova staršího bratra, který si mě dobíral: „Ty jsi tak hodné dítě, že kdybych ti teď řekl, že můžeš rozbít tuhle mísu (křišťálová mísa, co stála na stole), tak to neuděláš.“ Vytáhl jsem z kapsy kámen a bum, bylo po míse. Z „velkých dějin“ si nepamatuji skoro nic, jen jeden okamžik ve škole, zřejmě ke konci války, kdy při nějaké dětské diskusi o leteckých soubojích jsem na rozdíl od kamarádů hájil německé letectvo. Nějak jsem pro

své názory nenašel podporu, spolužáci byli nejspíš lépe orientovaní a měli mne myslím za troubu. Pražské povstání se Košířím vyhnulo, ale zažil jsem příjezd amerických průzkumných jednotek po Plzeňské třídě do Prahy. Po definitivním odchodu německých vojáků jsem se stal svědkem lynče nevinného člověka. Je to pro mě traumatická vzpomínka. Dav hnál před sebou starého pána, všelijak ho mlátili, ne moc, například deštníky, ale pak jsem se dozvěděl, že ho opravdu zabili. Ukázalo se, že to nebyl ani nacista, ani kolaborant, ale nějaký člověk z Kladna, který přijel za svým synem. Zkrátka si ho tragicky spletli.

Co jste prožíval vy a vaše rodina po válce?

Po válce prošel otec takzvaným očistným řízením, jímž procházeli všichni policisté a lidé podobných profesí, kteří se nemohli při výkonu svého povolání vyhnout stykům s okupanty. Nebyl degradován ani proti němu nebylo vedeno žádné kárné řízení, nicméně v roce 1946 dostal nové umístění v Děčíně, a tak jsme se přestěhovali do děčínských Podmokel. Otec byl jmenován šéfem bezpečnostního odboru na okresním národním výboru. Jestli byla okupační léta plná stresu, služba v Děčíně nebyla klidnější: bylo čerstvě po odsunu, po městě řádily trosky revolučních gard¹ (říkalo se jim příznačně rabovací gardy), po lesích werwolfové², krom spořádaných dosídlenců přicházeli do města zlatokopové. Když přišel únor 1948, bezpečnost už byla pevně v rukou komunistů a pro úředníky vychované první republikou, jako byl tatínek, nastaly obtížné časy. I když na Gottwaldovu výzvu vstoupil do KSČ (bylo obtížné nevstoupit, bylo jasné, že jde o existenci), poslali jej do předčasné penze. Ale všechen ten stres, který musel prožívat za protektorátu i potom, se na něm podepsal. Byl dost nemocný a v roce 1961 zemřel, bylo mu teprve sedmdesát let.

A maminka?

Maminka se zase vrátila k učitelskému povolání, ještě za tatínkova života. Učila na gymnáziu a na různých středních školách. V padesátých letech byl tlak na to, aby se ženy z domácnosti „zapojily do budovatelského úsilí“. Navíc, z tatínkova maličkého důchodu bychom nevyžili.

1) Ozbrojené jednotky českých dobrovolníků působících od května 1945 do července až srpna 1945 zejména v pohraničí. Jejich původním úkolem bylo zajišťovat strážní a pořádkovou službu (pozn. red.).

2) Německé paramilitární skupiny, vytvořené v závěru druhé světové války, které pokračovaly v záškodnické činnosti i po kapitulaci Německa (pozn. red.).

Měl jste bratra, jaký byl váš vztah?

Bratr Jan byl o čtyři roky mladší, rodiče v nás bratrskou lásku nijak zvlášť nepodporovali. Každý jsme měli svou partu kamarádů a své zájmy. Navíc Honza brzy odešel na průmyslovku do internátu, takže jsme šli od mladého věku každý svou cestou. Když se oženil, bydlel ve Varnsdorfu a bohužel v prosinci 2020 zemřel.

Vrstevníci, které dospívající člověk potká, jsou často pro život zásadní. Jací kamarádi byli důležití pro vás?

Do mého vzdělání zasáhly poúnorové školské reformy: do primy osmiletého gymnázia jsem nastoupil v roce 1946, po dvou letech byla gymnázia zrušena a já pokračoval v jednotné škole. Po jejím absolvování jsem se stal v patnácti letech žákem nově koncipovaného čtyřletého gymnázia. Pro můj život, postoje i celkovou životní orientaci byla tato doba klíčová, nejdůležitější. Na gymnáziu jsem se potkal s Ivanem Studničným, kterému jsme říkali Bivoj, a s Milanem Kalušem, po mnoho dalších let jsme tvořili věrnou trojici. Zásadní význam pro nás mělo setkání s místním lesníkem, jmenoval se Zdeněk Fišera a měl přezdívku Klen. Ten nás uvedl do světa woodcraftu. Založil kmen Vycházejícího slunce a my jsme se stali jeho členy, ještě se Svátou Novákem, takže nás bylo pět. Klen byl takový svérázný mužský, o šest let starší než my. Jako lesník byl spíš při zemi, my jsme byli přeci jenom víc intelektuálně zaměřeni. Velmi jsme si ho vážili.

Jakou přezdívku jste měl vy?

Já žádnou neměl, asi se na mě žádná nehodila, i když kamarádi zkoušeli nějakou vymyslet. Ale funkci jsem obdržel – byl jsem ohnivce kmene. „Zapaluji oheň lásky, jehož zákony zní: Buď laskavý, ochotně pomáhej, žij radostně. / Zapaluji oheň pravdy, jehož zákony zní: Mluv pravdu, buď pokorný, hraj čistě podle pravidel. / Zapaluji oheň krásy, jehož zákony zní: Buď čistý, silný a vždy ochraňuj přírodu. / Zapaluji oheň síly, jehož zákony zní: Buď odvážný, mlčenlivý a poslouchej.“ To byla formule, s níž jsem zapaloval oheň třením dřev na sněmu woodcrafterského kmene Vycházejícího slunce. Dosud si pamatuji i indiánskou melodii, kterou jsem z vysokého pískovcového útesu sněm svolával. Pískovcových skal a zapadlých roklí je v Českém Švýcarsku hojnost, zato sněmů jsme neměli mnoho, protože náš kmen v Děčíně trval jen přibližně tři roky. Klen emigroval, my ostatní jsme šli studovat do Prahy, každý na jinou fakultu: Milan na medicínu, Bivoj na přírodovědeckou fakultu, Sváta na elektrotechniku a já na matfyz, na analytickou chemii. Ještě dnes

mezi sebou udržujeme kontakty a občas se vidíme, jen jeden z nás, Milan, už bohužel zemřel.

Jaké myšlenky vyznává woodcrafterské hnutí?

Za svého zakladatele a tvůrce ideologie pokládají woodcrafteri Ernesta Thompsona Setona, ostatně stejně jako skauti. Ti ale mají mimo své základní skupiny také širší organizační strukturu, to woodcrafteri nemají, každý kmen žije vlastním životem, dohromady je sice spojuje Liga lesní moudrosti, ale jen velmi volně. Ale Setona, jeho *Knihu lesní moudrosti* nebo *Svítek březové kůry* znají a uznávají všichni. Mnozí k tomu ještě přidávají obdiv k severoamerickým Indiánům, zejména k jejich folklóru. I když mne zrovna indiánský folklór příliš nezajímal, mám dodnes na chalupě malý bubínek, který jsem sám vyrobil, je z kozí kůže, kterou jsem vydělal, ozdobený indiánským (snad) motivem. Také nám pořád slouží několik lžic, které jsem kdysi dávno vyřezal z jalovcového dřeva. Výroba předmětů okrasných i denní potřeby je ostatně důležitým atributem woodcrafterské kultury, jejímž základním mottem je obejít se s málem, vystačit si s primitivními technologiemi, a pokud něco opravdu potřebuji, tak si to udělat sám. Postupně jsem z těchto zásad dost slevil (zkuste jako já rozdělovat oheň třením dřev a oceníte zápalky). Touto filozofií se řídil Henry David Thoreau, který si postavil někdy v 19. století chatu na břehu jezera Walden ve státě Massachusetts, žil zde jen s minimálním kontaktem s civilizací po dva roky a napsal slavnou knihu *Walden čili život v lesích*. Tuhle knihu v překladu Zdeňka Franty s krásnými kresbami Rudolfa Růžičky, kterou vydal Jan Laichter ještě v roce 1949, jsem přečetl opravdu mnohokrát a stále se k ní vracím. „Je tomu už dlouho, co se mi ztratil ohař, hnědouš a hrdlička, a ještě je pořád hledám. S mnohými poutníky jsem o nich mluvil, naznačoval jim, kudy asi šli a jak se volají. Setkal jsem se s několika, kteří mi vyprávěli, že slyšeli štěkot psa i dusot koně a viděli také hrdličku, jak se ztrácela v mraku, a zdálo se mi, že po nich pátrají tak úzkostlivě, jako by je byli ztratili sami.“

Woodcraft se tedy vyznačuje láskou k přírodě, vyznáváním přírodního života, samostatnosti a skromnosti. Co dal vám?

Pro woodcraft je typický důraz na individualismus, pohrdání jakoukoliv širší organizací nebo minimálně nezájem o ni. V tomto smyslu mě woodcraft poznamenal na celý život. Nemám důvěru k různým kolektivním hnutím, nejsem vnímavý k tomu, co zrovna „letí“. Woodcraft mě také naučil vystačit si s málem, spoléhat se na sebe, neobklopotovat se zbytečnými věcmi, což

bezpochyby ovlivnilo i můj nedůvěřivý přístup k mobilním telefonům a ke všem dnešním technologickým vymoženostem, které přináší moderní doba a bez nichž se vlastně nejde obejít. Žít skromným přírodním životem, to je krédo, které mě provázelo celý život.

Woodcraft a kamarádi, s nimiž jsem byl pořád v úzkém kontaktu, zásadním způsobem určili i můj celkový vztah ke světu, k životu i ke společnosti, ve které jsme žili. Z rodiny, která byla myslím typicky středostavovská, jsem sice měl povšechný obraz komunistického režimu jako čehosi v zásadě nepřátelského, ale nebylo to nic určitého a jasněji formulovaného. Stejně tomu bylo i ve škole, mezi spolužáky. Jednou jsme s několika kamarády, ještě z tehdejší „jednotné“ školy, snad v roce 1949 navštívili našeho oblíbeného učitele, který zřejmě chápal náš sice vágní, ale přece jen v zásadě odmítavý postoj k sílícímu a všeobjímajícímu komunistickému tlaku. Uštědřil nám radu: „Kluci, je třeba s ‚nimi‘ spolupracovat, je to nová síla, není jiné možnosti.“ Asi jsme k takovému doporučení nic neřekli, ale neřídili jsme se jím. To mi bylo asi 14 let. Zásluhou woodcrafterského prostředí a zejména našeho náčelníka Klenu, muže jasných a pevných zásad, se pak můj odmítavý vztah k tehdejšímu totalitnímu režimu ujasnil, prohloubil a od té doby byl a je dodnes jedním z úhelných kamenů mého vztahu ke společnosti a ke světu. Nepochybně se tak zrodilo základní napětí v mém životě, napětí mezi životem ve společnosti, jejíž jsem byl součástí a žil v ní, a mezi mým základním a hlubokým přesvědčením. Toto napětí mě provázelo až do pádu komunismu v roce 1989 a velmi dobře si vzpomínám, s jakým obrovským ulehčením jsem přijal skutečnost, že komunismus padl.

Připomeňte ještě, jak tedy vypadal váš mladický přírodní život?

Podnikali jsme dobrodružné výlety do okolí, v podstatě každý víkend jsme chodili pěšky nebo jezdili na kole na různá místa blízka Děčínu, třeba do Českosaského Švýcarska a k říčce Křinici, která v té době byla tak čistá, že jsme z ní mohli bezpečně pít vodu. Nejvíc vzpomínám na letní tábory v roce 1951 a 1952 ve Vysokých Tatrách u řeky Belá, což je přítok Váhu, vlévá se do něj u Liptovského Hrádku. My jsme ji ovšem přejmenovali na Hřmící řeku. Tábořiště leželo přímo na Belé, asi kilometr pod Podbanskem, na levém břehu řeky, kde nevede silnice a kde jsme byli dokonale izolováni od lidí. Dnes se již v těch místech absolutně nikde nedá tábořit. Naše místo pro tábor bylo překrásné, dá se říci dokonalé: suché loučky, mezi nimi skupiny jalovců a smrků, úplně čistá, silná řeka s hlubokými tůněmi, dle libosti dřevo, výhled na velehory, které byly pohodlně dosažitelné pěšky. Tábor jsme vybudovali

jen s pomocí pily, sekyrky a kladiva. Hřebíky jsme nepoužívali, a to ani při stavbě voru, na němž jsme splouvali několik kilometrů po řece. Rozhodně to nebylo pro slabé povahy, protože řeka byla plná obrovských kamenů a voda má i v létě nejvýš osm deset stupňů. Taky jsme měli indiánskou saunu s rozžhavenými kameny, na které jsme lili vodu z řeky a užívali si parní lázně. Potom jsme se skočili ochladit do Hřmící řeky. A bylo to tam nádherné, na okolních loukách kvetly krásné kytky a celé to prostředí bylo nedotčené. Žili jsme hodně střídmě, ve spartánských poměrech, neměli jsme potravinové lístky, ale chodili jsme si kupovat pečivo a vajíčka, někdy máslo do blízké vesnice Pribylina, také jsme si pekli chleba v kamenné peci, kterou jsme si postavili, ale ten se nám moc nepovedl. Jídla bylo málo a měli jsme docela často i hlad, což ale tak nějak patřilo k věci. Stejně jako skromnost a schopnost vystačit si s málem. Neměli jsme pořádné spacáky, oblečení bylo, co kdo měl – pořád ještě byla o všechno nouze. Když dnes vidím, co všechno lidi s sebou vláčí na cesty, co všechno musí mít, aby se cítili dobře, nechápu to. Byli jsme úplně opak. Potřebovali jsme málo a se vším jsme si poradili.

V roce 1951 však komunisté skauting i woodcraft zakázali.

Pro mne byl nejdůležitější rok 1953, kdy jsem po maturitě v zásadě opustil Děčín a vedl studentský život v Praze. Díky Klenovým kontaktům v Lize lesní moudrosti, volné asociace woodcrafterských kmenů, jsme – tedy ti, kteří jsme stále tvořili kmen Vycházejícího slunce – našli různé kontakty mezi pražskými woodcraftery. Díky tomu, že náš kmen byl malý a izolovaný, se nás zákaz osobně vlastně mnoho nedotkl, ale pro Ligu lesní moudrosti a zejména pro skauty to byla velmi těžká rána. Většinou však woodcrafterské kmeny a skautské oddíly nějak přežily, někdy pod různými pseudonymy. V rámci našeho malého kmene proběhly ještě další tři tábory, některé ve spolupráci s jinými kmeny, například Černými Havrany Jana Kamenického-Hada.

Byly ovšem už bez Klena, který mezitím emigroval. Měl jít na vojnu, ale do komunistické armády rozhodně nehodlal nastoupit. Vydal se do Rakouska. Přeplaval Staňkovský rybník, hranice ještě nebyly zadrátované, ještě se nestřílelo, ale vyhráno nebylo. Protože neměl pořádnou mapu – žádné nebyly – přešel do ruské zóny. To ovšem byla velká smůla a mohla být fatální. Na hranici ruské a americké zóny narazil na vojáka, který přechod hlídal, a když mu vylíčil svou situaci, voják to naštěstí dobře pochopil a Klena pustil do americké zóny. Postupem času se mu podařilo dostat se do Kanady. To jsme se všechno ovšem dozvěděli až mnohem později, když odešel, dlouho

jsme netužili, co s ním je. Klen v Kanadě pracoval léta jako ranger v národním parku Banff, nejstarším národním parku v kanadských Rockies na hranici Alberty a Britské Kolumbie. Mnoho let mi pravidelně posílal časopis *Beautiful British Columbia* s krásnými obrázky tamní přírody. Mám schovanou bednu dopisů, které jsme si psali, a také fotografie nádherné divočiny, která se stala jeho domovem. Vlastně jsme spolu dokázali udržet kontakt, byť velmi sporadický, celá ta léta. Díky tomu vím, že si vzal za ženu Angličanku Yvonne, které říkal Ivanka, usadili se v Edmontonu, kde založil různé krajan-ské spolky a vydával edmontonský krajan-ský časopis a také tam pořádal tábory a organizoval woodcrafterské spolky pro děti. Na začátku nového století navštívil Prahu. To jsme se setkali osobně. Nějak neměl moc času, tak jsme se procházeli po Praze a zašli na oběd, kde si Klen po dlouhé době pochutnal na českých knedlicích, Ivance ale moc nechutnaly. Zemřel v roce 2014 a českým woodcrafterům odkázal nějaké peníze, za které Liga lesní moudrosti zakoupila chatu v Krušných horách pod Klínovcem. Chata se jmenuje Klenova chata, takže na něj máme trvalou památku.

Jak už jsem zmínil, nás komunistický zákaz hnutí woodcraft moc netrápil, kmen Vycházejícího slunce si žil svým vlastním životem, většinou ve spolupráci s pražskými woodcraftery a skauty. Setkávali jsme se dál také v přírodě kolem Děčína, k čemuž se pojí vzpomínka: jednou jsme zkoumali jeskyně ve skalách nad Labem a chytili nás pohraničníci, ale po výsledku nás zase pustili, protože se nám přece jen podařilo dokázat, že nic podezřelého nehodláme dělat. Jindy jsme se rozhodli sjet na pramici řeku Kamenici, známou ze soutěsek blízko Hřenska. Dnes je to krásná čistá řeka s lososy, ale my jsme tehdy po splutí ještě čtrnáct dní příšerně smrděli, tehdy to byla špinavá stoka, do níž papírny a jiné fabriky vypouštěly svůj odpad.

Po zákazu hnutí tedy pokračovaly i vaše tábory?

Pokračovaly, i když samozřejmě neoficiálně. A s tím pokračováním se pojí i jedna pro mne zásadní příhoda. V létě roku 1954, to už byl Klen pryč, jsme jako obvykle jeli na Slovensko. Plánovali jsme přejít Nízké Tatry, vystoupili jsme ráno z vlaku v Ružomberku a šli na jih, s těžkými batohy s jídlem na celý týden. Zmohla nás únava, prudké slunce a možná i závadná voda. Mne odvezla sanitka do nemocnice v Ružomberku. Tam mi dali najíst a napít, pořádně jsem se vyspal a ráno mě propustili, protože mi vlastně už nic nebylo. Náš putovní tábor se mezitím rozpadl, ale já jsem se rozhodl sám procestovat stopem Slovensko. Vydal jsem se podle velmi špatné mapy ze školního atlasu

na jih, byla tam zaznamenána velká silnice do Banské Bystrice. Z Ružomberku skutečně vedla, ale záhy se scvrkla na docela úzkou makadamku. To mě neodradilo, ani to, že tam skoro žádná auta nejezdila, šel jsem prostě dál pěšky. K večeru jsem došel do vesnice Liptovská Revúca, kde jsem v nejbližším statku poprosil, aby mě nechali přespát na seně. Byli na mě hodní, dostal jsem k večeři žitnici a krajíc chleba. Po večeři se se mnou dal do řeči mladý muž, mohlo mu být tak 25 let, asi syn hospodáře, rozproudila se diskuse o filozofii. Ukázalo se, že mladík z malé slovenské vesnice v horách je dobře znalý moderní katolické filozofie, jmenovitě mi vykládal o Jacquesovi Maritainovi a jeho novotomistické filozofii. Toto setkání se ukázalo být jedním z klíčových momentů mého duchovního života, ten mladík byl nespíš studentem teologie, mně nevzdělanému osmnáctiletému chlapci otevřel nový obzor. Natrvalo ovlivnil moje filozofické krédo, můžeme-li to tak říci. Maritain je autorem koncepce křesťanského integrálního humanismu zdůrazňujícího jeho duchovní základ v protikladu k humanismu člověkostřednému. Je znám i svou kritikou přínosu renesance a reformace, která je shrnuta v knize *Třaja reformátori. Luther – Descartes – Rousseau*. Právě o tom mi tenkrát vykládal můj slovenský hostitel, dodnes si to pamatuji.

Ve woodcrafterském prostředí jste také poznal svou ženu.

S Dobravou jsem se poprvé potkal na woodcrafterské schůzce u biologa Bohouše Urbánka, u nějž jsem v letech 1955 až 1956 bydlel. Účastnili jsme se stejných schůzek a výletů, prostě jsme oba byli členy stejné komunity. A tak jsme se nějak do sebe zakoukali a poznali, že k sobě máme hodně blízko. Dobrava studovala na filologické fakultě (tehdy byla tradiční filozofická fakulta rozdělena na filologickou a filozoficko-historickou) bohemistiku. Strávili jsme společně v roce 1957 tábor na tradičním woodcrafterském tábořišti na Hřmící řece. Tam jsme se rozhodli, že se vezmeme, což se uskutečnilo 14. prosince téhož roku. Snad letos oslavíme 68. výročí svatby.

Kromě kamarádů a woodcraftu vás také vzdělávala škola. Co vám dala?

Na střední škole jsem objevil chemii. Nejdřív mi padly do rukou všelijaké populární knížky, četl jsem, co mi přišlo pod ruku. Pak jsem začal experimentovat, zařídil jsem si doma laboratoř, měl jsem tam různé křivule a baňky a spoustu chemikálií, tehdy se kupodivu dařilo je poměrně jednoduše sehnat v drogerii, včetně sloučenin různých kovů, které krásně barvily bengálské ohně, soli stroncia do červena, barya do zelena, sodíku do žluta;

modrá byl trochu problém, draslík neměl dost výraznou barvu. Vyráběl jsem i raketové pohony a s jednou jednoduchou výbušninou, jódodusíkem, jsem dělal různé žerty ve škole. Prsty mám dodnes všechny, jizva na jednom je ale památkou na střelbu z malého modelu děla. Ten měl tatínek na svém pracovním stole, patnácticentimetrový model na velkých kolech, dostal jej od někoho darem. Dělo nemělo provrtanou hlaveň, takže jsem ho v tomto směru vylepšil a pak jsem s ním střílel. Jenomže jednou vystřelilo, když nemělo, trefilo mě do prstu a byla to docela ošklivá rána. Občas jsme také s kamarádem Lubomírem Náčovským trochu děsili sousedy, třeba když jsme u nich před domem zkoušeli raketové autíčko a ono nám vybuchlo. Bylo to naštěstí na liduprázdné ulici, jeho tatínek zrovna odpočíval po směně. Báli jsme se, co řekne, ale on zachoval klid, když slyšel tu velkou ránu, podíval se z okna, ale neviděl nás a správně usoudil, že jsme v pořádku utekli.

Chtěla jsem se ale dozvědět, jaký jste byl student, jak jste přistupoval ke škole.

Problémy se studiem jsem nikdy neměl, provázely mne víceméně vždy jedničky, a to i u maturity, ale jak to bývá, když jde studium až moc dobře, má to kontraproduktivní efekt, nenaučíte se učit.

Na gymnáziu jsem také sportoval, ale moje sportovní kariéra byla velmi krátká. Začala tak, že jednou na jaře přišel Klen a řekl: „Kluci, v Děčíně se běží přespolní běh, pět kilometrů. Všichni se přihlásíme.“ Tak se i stalo a já jsem k velkému překvapení, nejvíc k svému vlastnímu, ten běh vyhrál. Asi nebyla moc vážná konkurence, to už nevím, ale stejně. Tak jsem se přihlásil do místního sportovního klubu Slavia Podmokly, občas jsem i docela úspěšně závodil. Běhal jsem jako dorostenec na středních tratích. Mám schovaný diplom z roku 1951, to mi bylo šestnáct a byl jsem okresním přeborníkem v běhu na 1000 metrů a později okresním přeborníkem v běhu na 800 metrů, dosáhl jsem „fantastického“ času dvě minuty šest vteřin. Tyto nepříliš zajímavé výkony představují můj sportovní vrchol. Kariéra ovšem záhy skončila, když jsem se zúčastnil celostátního mistrovství v atletice, které se konalo ve Zlíně, tehdy Gottwaldově, ve své disciplíně jsem doběhl úplně poslední. Mělo to několik důvodů. Především to bylo v době, kdy jsme byli na táboře na Hřmíci řece, takže místo tréninku jsem chodil v okovaných bagančatech po horách, též jsem byl notně vyhladovělý, jel vlakem přes noc..., navíc jsem nikdy opravdu netrénoval. Později, v Praze, kde jsem začal studovat vysokou školu, už jsem na sportovní kariéru ani nepomyslel. Mnohem důležitější pro

mne byla setkání a diskuse o stavu světa a o životě s kamarády. A samozřejmě woodcrafterské výlety, zejména na Křivoklátsko a do Brd. Zapadl jsem do společnosti pražských woodcrafterů a skautů, v té době už zakázaných, a potkal jsem další výborné kamarády.

Když přišel čas rozhodování, kam na vysokou, o čem jste přemýšlel?

Musel jsem se hlavně rozhodovat předčasně, protože v rámci jedné ze školských reforem komunisté v roce 1953 zrušili oktávu. Látku za celou oktávu jsme se museli naučit během prázdnin, abychom mohli jít v září k maturitě. Tehdy jsem vzal konečně učení vážně, při té příležitosti jsem se začel i do učebnice fyziky pro oktávy, o kterou jsme kvůli té reformě přišli. Byla tam zmínka o různých filozofických přístupech a o Ernstu Machovi a Richardu Avenariovi. Velmi mě to zaujalo a okamžitě jsem se rozhodl, že se chci dozvědět víc, že se přihlásím na filozofickou fakultu. Jenže tuhle myšlenku jsem zase velmi rychle opustil, uvědomil jsem si, že mě tam kvůli mému buržoaznímu původu nevezmou. Otec už tehdy dávno nebyl policejním radou, komunisti ho už v té době odsunuli do předčasné penze, ale nálepku jsem měl i tak. A proto jsem se přihlásil na chemii, tehdy se studovala na matematicko-fyzikální fakultě. Usoudil jsem, což bylo samozřejmě troufalé, že vystuduji snadno. Měl jsem tehdy pocit, že už z chemie vlastně skoro všechno vím. Vybral jsem si obor analytická chemie, snad proto, že jsem v něm viděl bezprostřední a mnohostranné využití. Teprve mnohem později jsem si uvědomil, jaký zásadní význam měla tahle zkušenost a toto rozhodnutí pro celý můj další život a myšlenkovou a názorovou orientaci. O filozofii se zajímám s větší či menší intenzitou dodnes a stále oceňuji nadhled a širokou perspektivu, které mi dává. Možná jsem také zdědil nějaké užitečné geny, moje babička se za svobodna jmenovala Avenariusová a byla zřejmě z rodiny onoho slavného filozofa, jehož kořeny se vážou k Chebu. Na druhou stranu jsem moc rád, že jsem se rozhodl pro analytickou chemii, to je takový konkrétní základ a dobré řemeslo poskytující jasné ukotvení v realitě, stejně důležité, jako je na druhé straně širší filozofický nadhled.

A studium vám šlo opět hladce?

Jakkoli byla má kalkulace evidentně naivní, kupodivu vyšla. Aniž jsem se nějak zvlášť horentně učil, většinu zkoušek jsem skládal na výbornou, což mi mimo jiné přinášelo velmi vítané prospěchové stipendium 100 korun československých měsíčně, a nakonec jsem vystudoval s červeným diplomem. Na

to jsem dbal po celé studium, naše rodina moc peněz neměla a moje apanáž byla opravdu velmi skromná. Tedy krom studia mi zbývala ještě spousta času na jiné aktivity.

Třeba právě na filozofické debaty s přáteli?

Nedávno jsem objevil dvě velké krabice svých poznámek a různých prací z období Společku. My woodcrafteri, kteří jsme se později potkali v Praze, jsme totiž založili „spolek za účelem zkoumání filozofických problémů“, zvaný Společek. Mimochodem, díky souběžnému studiu v rámci téhle soukromé filozofické aktivity mi nedělal při studiu žádnou potíž ani marxismus-leninismus. Vždycky jsem měl zkoušky za jedna včetně závěrečné státnice, s výjimkou politické ekonomie. Tu jsem dostal za 3, rozhodl jsem se totiž, že na rozdíl od historického materialismu a jeho stupidních floskulí a podobně si o politické ekonomii něco pořádného přečtu. Sehnal jsem literaturu solidních ekonomických autorů z první republiky, ale bohužel se mi to trochu popletlo s tím, co nás učili ve škole, a tak jsem ze zkoušky málem vyletěl. Pak už jsem se radši nesnažil rozšířit si vědomosti na poli marxismu a bohatě si vystačil se všeobecnými frázemi a pozorným nasloucháním zkoušejícím, kteří si zpravidla při zkoušce neodpustili nějaké své vlastní úvody a poznámky a většinou stačilo jim je zopakovat.

Co byla hlavní náplň Společku, kdo byl jeho členem?

Jednou z výrazných postav byl Jan Kamenický, jinak Had, náčelník kmene Černých Havranů, elektrotechnický inženýr a jedna z nejvýznamnějších postav tehdejšího českého woodcraftu. Kromě Hada se pravidelně účastnili Vláda Kopřiva, Pavel Korčák, Zdeněk Turek, Honza Kozák, později známý geofyzik, a pokud si dobře pamatuji, tak žádná dívka, protože jsme tehdy měli poněkud absurdní machistickou zásadu „převozníkům a ženám vstup zakázán“, i když nevím, co jsme mohli mít proti převozníkům. Stanovili jsme si za úkol seznámit se s filozofií, ale nebyl mezi námi nikdo, kdo by měl nějaké humanitní školení. Čerpali jsme spíše z přehledové literatury, jako je třeba *Úvod do filosofie* Františka Drtiny. Samotný název naší skupiny svědčí o tom, že jsme se nějak smrtelně vážně nebrali. Jistě, byli jsme jen amatéři, ale jinak jsme k vědomostem v nějakém humanitním oboru tehdy dospět nemohli. A já sám jsem se tehdy skutečně trochu vzdělal. Ve mně rezonovala křesťanská, respektive katolická filozofie, do níž mě uvedl mladý rolník z Liptovské Revúce. Kdybych tuto oblast více rozvíjel, mohl jsem možná mít trošku jinou kariéru, ale zpětně těžko říct.

Ve své pracovně máte velkou krabici s výstřížky, texty a poznámkami z doby bezpočítačové. Nevylovil byste z ní nějaký „filozofický“ úryvek?

Dobře, tak třeba tento: V roce 1961 jsem napsal úvahu s nadpisem „Slovo současného reakčního ideologa straníkům a jejich nohsledům“. Tam píšu: „Soudím, jeden z mnoha názorů, kterým se říká světové a jenž nazvu meliorismem, je poměrně značně rozšířen. Meliorismus je charakterizován následujícím: za prvé: svět a lidská společnost nejsou pomyslně nejlepší. Za druhé: existuje reálná možnost tento stav zlepšit v souhlase se základními dějinnými tendencemi a v souhlase se základními ideály a teoriemi. Za třetí: cílem takového zlepšení je svět dokonalejší, poskytující lidským jedincům lepší životní podmínky. Za čtvrté: člověk má možnost přispět různým způsobem k dosažení tohoto cíle a měla by to být jeho povinnost [...]“ No, a dál píšu, že pohled komunistů je špatný a že věci se mají dělat v souladu s křesťanským ideálem a křesťanským pojetím. Když to čtu dnes, musím se pousmát. Nicméně, z textu jasně vyplývá, že mi tehdy už bylo jasné, co jsou komunisti zač, i když mnoho mých kolegů tehdy ještě mělo, jak se říká, „rudé spalničky“.

Jasný názor na komunisty a blízký vztah ke katolické filozofii – mohu z toho soudit, že jste spolu s tím nalezl víru?

Neodvážuji se tvrdit, že jsem nalezl víru, to by bylo příliš troufalé. Ale určitě jsem nalezl pevný základ svého životního přesvědčení, názorové či filozofické orientace, která se datuje od onoho památného rozhovoru na statku ve vesnici Liptovská Revúca. Katolický přístup mně byl a pořád je nejbližší, a k tomu jsem dospěl sám už jako dospělý, rodiče nebyli věřící ani jsem neměl nikdy žádného mentora. Pak mne zásadně oslovily myšlenky jezuity, paleontologa a filozofa Pierra Teilharda de Chardin.

Čím?

Teilhard je zastáncem evoluce, jeho představa spočívá v tom, že se svět a objekty v něm postupně ožívují. Nejdřív je kámen, pak buňky, rostliny, živočichové, vzniká biosféra, sféra života. A pořád jde o větší a větší Boží přítomnost, vrcholem je dnes člověk a v budoucnu bod Omega, kde člověk a celý svět bude sjednocen s Kristem. Teilhard vypracoval též teorii noosféry, která je po geosféře a biosféře v pořadí další fázi vývoje Země, sférou duchovní. Zaujaly mne také práce ruského geochemika Vladimira Vernadského, jenž v roce 1926 publikoval ruský a francouzsky knihu *Biosféra*, která vznikla za

spolupráce právě s Teilhardem de Chardin a s dalším francouzským filozofem Édouardem Le Royem. Vernadskij, přírodovědec, si biosféru představoval spíše geograficky, místo, kde se vyskytují rostliny, živočichové, mikroorganismy. Tento výklad termínu biosféra převzalo UNESCO, když v roce 1968 zorganizovalo důležitou konferenci o biosféře, dnes je tento pojem zcela běžný. Vernadského noosféra, sféra rozumu, je dána fyzickým a ekonomickým rozvojem Země. Teilhard naopak míří ke sféře duchovní, ke komplexnímu myšlenkovému předivu, které objímá celou Zemi, případně i celý vesmír. Z této myšlenky pak pomalu vzhází poslední fáze evoluce, kterou Teilhard nazývá zrozením kosmického Krista, jenž nakonec vede k bodu Omega, k závěrečnému vyvrcholení kosmického procesu. Evoluce je tedy pro něho moderní pojem pro biblické Stvoření. Ostatně, když si vezmeme dnešní internet, Facebook a další sociální sítě, tak vytvářejí určitou globální síť poznání, které obepíná celou planetu a biosféru, takže se vlastně jeho myšlenky v jistém směru naplňují. Nedávno jsem narazil na výraz noopolitika, tedy politika, která vede k cílevědomému budování noosféry, takže jak je vidět, myšlenka pořád žije.

A jak jste na to reagoval autorsky? Jak se utvořila vaše životní filozofie z toho všeho vyplývající?

Někdy v roce 1969 jsem si napsal poznámku, že napíšu knížku o přírodě. Byl to takový výkřik do tmy a nic se dál s tím nedělo. Ale pak přišel rok 1972 a vyšla kniha *Meze růstu*, knižně vydaná první zpráva Římského klubu, která na mě ohromně zapůsobila. A moje životní filozofie? Věřím, že všechno začíná Božím stvořením, o kterém víme z Janova Evangelia: „Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo u Boha, to Slovo byl Bůh. To bylo na počátku u Boha. Všechno povstalo skrze ně.“ Evoluce vesmíru a později naší vlastní planety s vývojem jejího života a se samotným člověkem jako vrcholem má tedy počátek a pokračuje, a jak doufám, přes všechny překážky dobrým směrem. Události, které zažíváme, o tom ne vždy svědčí, ale já nepřestávám doufat, že Teilhardův bod Omega, ačkoliv jeho přesnou podobu neznáme, je světlem na cestu. Člověk byl ustanoven „pastýřem stvoření“, má přijmout svou odpovědnost a chovat se podle toho. Toto téma rozvinul Hans Jonas, který ve své knize *Princip odpovědnosti* říká: „Jednej tak, aby účinky tvého jednání byly slučitelné s pokračováním vpravdě lidského života na Zemi.“ Vpravdě lidský život chápou tak, že je součástí planetární biosféry a noosféry v Teilhardově duchu. Člověk se má snažit, aby se choval vůči ostatním lidem i vůči planetě Zemi co nejodpovědněji.

Spřátelil jste se tehdy také s filozofem Ladislavem Hejdánkem, později signatářem a mluvčím Charty 77.

S Láďou jsem se seznámil na ekumenickém semináři, které se odehrávaly v Jirchářích, už nevím, kdo je organizoval. Byl evangelík, já katolík, ale to ovšem vůbec nevadilo. Společně jsme přemýšleli o místě člověka v přírodě.

Ladislav Hejdánek nemohl až do pádu komunismu publikovat, v roce 1973 jste ale napsali společně článek „Člověk a příroda“, který vyšel v časopise Životné prostredie...

Láďa Hejdánek už v té době ani nemohl článek podepsat, neboť po roce 1968 nemohl publikovat, naopak léta strávil jako vrátný, topič a skladník. Z článku mi dovozte ocitovat: „Člověk není – a jakožto člověk nikdy nebyl – přírodním tvorem; pokud byl přírodním tvorem, nebyl ještě člověkem, a jakmile se člověkem stal, přestal už být přírodním tvorem. Člověk vznikl tím, že se oddělil, vydělil z přírody. Tato oddělenost, vydělenost je konstitutivním rysem povahy ‚nepřirozené přirozenosti‘ lidské bytosti, je bytostným rysem člověka. [...] Žádný živočišný ani rostlinný druh nenabyl takového vrchu, takové moci, aby byl schopen zničit svůj svět i sám sebe. Vývoj všech druhů můžeme proto chápat jako vývoj v rámci živé přírody, v rámci biosféry. Naproti tomu člověk dospěl tak daleko ve své antilínii, že ohrožuje nejen jednotlivé přírodní lokality, nejen jednotlivé druhy zvířat a rostlin, ale biosféru jako takovou, a teprve s ní i sám sebe.“

Tehdy jsme hodně přemýšleli o tom, jaká je podstata přírody a člověka. Dospěli jsme k závěru, že člověk se z přírody vydělil a dnes existují dva různé nezaměnitelné světy, byť spolu samozřejmě velmi interagují. Postupem doby jsem já sám ale dospěl k jinému pohledu, ovlivněnému Teilhardovou koncepcí noosféry a pozdějším pojetím antropocénu. Rozdíl mezi člověkem a přírodou se v tomto novějším pohledu poněkud ztrácí a je nutné oboje vidět jako jeden celek.

Po publikaci článku s Láďou Hejdánkem už jsem dál filozofické úvahy tolik nerozvíjel. Sepsal jsem jakýsi delší zásadní traktát, bohužel už nevím úplně přesně o čem, protože jsem ho ve svém archivu nenašel. Podstatné bylo, že se mi podařilo jej dát přečíst profesoru Janu Patočkoví. No a ten se k mému „dílu“ vyjádřil sice slušně, ale přece jen jednoznačně, rozhodně to nepochválil. Vzal jsem to velmi vážně, dál jsem touto cestou aktivně nepracoval a v podstatě tím tato případná kariéra skončila, aniž úplně začala. Nicméně filozofický, duchovní rozměr je stále součástí mé všeobecné orientace. Jedna z knížek Teilharda de Chardin je pořád na mém nočním stolku.

To jsme ale trochu předběhli. Vysokou školu jste skončil v roce 1958. V jaké životní situaci jste se nacházel?

Když jsem skončil školu, na mou červnovou promoci v roce 1958 přišla Dobrava už ve velmi pozhnaném stavu, 20. července se nám narodila dcera Alena. A já v tu dobu věděl, že za pár měsíců půjdu na půlroční vojenskou službu. Naštěstí jsem sloužil u protiletadlové baterie hned za branami Prahy u Vinoře, a tak jsem se docela často dostal domů, což bylo fajn. Míň fajn bylo, že jsme neměli absolutně žádné peníze. Dobrava končila studium na Filologické fakultě Univerzity Karlovy. Měla prospěchové stipendium, já měl žold 70 Kčs měsíčně, to bylo vše. Naštěstí jsme mohli bydlet u Dobraviných rodičů, my v jednom pokoji, v druhém rodiče se švagrovou. Neměli moc na rozdávání, ale přesto živili dceru s dítětem, mě živili vojenští páni. Později Dobrava požádala na národním výboru o podporu, poradila jí to ředitelka jeslí, protože neměla z čeho vypočítat příslušný poplatek za pobyt dítěte. Úřad sdělil, že její i moji rodiče mají vyživovací povinnost a poplatek je třeba vypočítat z jejich příjmů. Velmi jsme se snažili získat nějaké vlastní bydlení, naděje na přidělení bytu bytovým úřadem jsme se však brzy vzdali. U rodičů jsme bydleli dlouhých pět let, a to už byl na světě další přírůstek do rodiny, syn Petr. Až posléze jsme získali neobyvatelné podkroví ve vile, kterou si před první světovou válkou postavil známý architekt Richard rytíř Klenka z Vlastimilu. S minimálními náklady a za finanční pomoci Dobraviných rodičů jsme prostor většinou vlastníma rukama upravili a zařídili. Do nového bytu jsme se definitivně stěhovali o Vánocích 1962, byl sněh a my jsme svůj majeteček a Petra přivezli na sáňkách, protože to bylo jen několik minut od našeho dosavadního bydliště. Tam jsme bydleli celých 15 let a užívali si mimořádné vyhlídky na katedrálu sv. Víta a celou Prahu z velkého pokoje s okny přes celou jednu stěnu. To byl také jediný prostor, kde se pravidelně topilo ve velikých musgrávkách, koksem, který jsem nosil tři patra ze sklepa. Hrály ovšem báječně.

A pak přišlo na svět třetí dítě...

O dva roky později, v roce 1964, se nám narodil syn Filip. A tím byla naše rodina kompletní. Ale byt už nám byl malý. Podařilo se nám – zase s finanční pomocí Dobraviných rodičů, kteří žili z minimálního platu učitelky a tchánovy penze – zakoupit domek, opět na Hanspaulce, Na Kuthence, kde bydlíme dodnes. Tehdy v roce 1974 byly ceny nemovitostí mnohonásobně nižší než dnes. V domě, který byl od počátku koncipován pro jednu rodinu, byla volná jen menší část místností. Museli jsme zřídit koupelnu, předělat vodní

a elektrickou instalaci a leccos dalšího, pracovali jsme s pomocí různých příležitostných melouchářů, jak bylo tehdy obvyklé, stavební firmy pro soukromníky nepracovaly, ale zejména vlastními silami. V té době jsem zvládl různá řemesla, od zednictví přes natěračství až po elektroinstalace.

Pro vás je rodina asi hodně důležitá.

Moje žena a rodina jsou mou základní životní jistotou, pevným základem. Za všech těch 67 let jsme vlastně já a Dobrava nikdy nestrávili ani den dovolené každý zvlášť, celá rodina byla až donedávna vředycky pohromadě. Především díky Dobravině péči se u nás celá ta léta dodržoval pravidelný režim, zejména co do každodenní společné večeře, která byla od půl sedmé. Ty teplé večeře, které byly u nás po léta normou, byly tak trochu z nouze ctnost: vyšly totiž nejlevněji. Měli jsme pořád hluboko do kapsy, a tak starost, aby se děti dobře najedly, znamenala shánět levné, ale dostatečně pestré a výživné potraviny a vymýšlet, jak je nejlépe upravit. To bylo dost náročné na čas i fantazii, což vše bylo na mé ženě. Zvládala to po celá léta – vlastně až dosud – napros-to brilantně. Také to ovšem předpokládalo, že se nikdo nebude nad ničím ošklíbat. U stolu jsme nejen večeřeli, ale rovněž řešili všechno možné, školní problémy dětí, denní příhody, rodinné záležitosti. Občas se dostalo i na náročnější témata. Byla doba hluboké totality a ve škole děti procházely tu intenzivnější, tu mírnější indoktrinací.

To, co slýchaly doma, bylo trochu jiné, než co se učily ve škole?

Netajili jsme se před nimi se svými názory a ony také brzy poznaly, co si o světě kolem nás myslíme. Velmi brzy nahlédly, že to, co říkáme doma, není vhodné říkat ve škole – ostatně, mnozí jejich kamarádi to měli stejně. Zatímco jsme světem totality nějak proplouvali na podřadných místech a za platy i na tehdejší poměry mizerné – byli jsme mladí a nezajímaví, v práci páté kolo u vozu, ale za to nás nikdo nesváděl k tomu, abychom se více „zapojili“, jak se říkalo, nelákal nás do strany, nepostrkoval do funkcí. Stejně se jednou ukázalo, že i tak může přijít průšvih. Třeba když náš nejmladší Filip přišel jednou ze školy nějaký nenaložený. Na naše vyptávání nám vylíčil scénku: Paní učitelka při občanské výchově vyprávěla, jak se skvěle žije v SSSR, jací jsou sovětské pioniéry báječní, a zapředla s žáky diskusi o tom, co dělat, aby se jim vyrovnali. Filip, vtipálek a mystifikátor, jí řekl, že on poslouchá vysílání moskevského rozhlasu (poslouchali jsme Hlas Ameriky, což ho asi inspirovalo), a byl velmi překvapen, že ho za to pochválila. Myslel si asi, že se i ona zasměje té nehoráznosti, a najednou si uvědomil, že to není hra, že ona

to myslí vážně, že jí vlastně zalhal. To ho trápilo. Doma jsme lhaní brali za dost velkou ohavnost (ostatně právě za prolhanost jsme mnohdy režim kritizovali) a on cítil jako vážný morální problém, že žije stručně a „odborně“ řečeno v orwellovském *doublethinku*. Vlastně nám ukázal, že je to i náš problém, ve kterém i my žijeme a který vlastně neumíme řešit. Najednou jsme si, i když snad ne explicitně, uvědomili, že nad námi každodenně visí otázky, jak se porovnat s režimem, který se nám nelíbil, jak nepromarnit život svým uhýbáním, jak neuzavřít dětem cestu ke vzdělání a nenechat jim vymýt mozky.

Když se rozhodovaly, jakým směrem se vydají, věděli jsme, že jim v tom musíme pomoci. Za dané společenské situace to nebylo jednoduché. Nebyli jsme politicky angažovaní, Dobravina sestra emigrovala, i když jsme prověrkami prošli celkem bez problémů, já i moje žena jsme se v době „obrodného procesu“ leckde angažovali. To byl i důvod, proč jsme děti později směřovali k neideologickým, tedy přírodovědným oborům. No a Alena skutečně šla studovat matematiku, obor pravděpodobnost a statistika na Matematicko-fyzikální fakultě UK, Filip hydrogeologii na Přírodovědecké fakultě UK. S Petrem to bylo horší, byl vysloveně humanitně založený, a jak to vypadalo v té době s humanitními obory, jsme dobře věděli. Východiskem se pro něj stala informatika, absolvoval knihovnictví a informatiku na Filozofické fakultě UK.

A jak vaše děti „dopadly“?

Všechny mají své rodiny, po dvou dětech, máme tedy šest vnuků, všechno jsou to kluci. Petrova rodina zůstala v Čechách, žije v blízké Hostivici, takže se můžeme často vídat. Ostatní už dávno, od začátku devadesátých let, žijí daleko: Alena v Norsku, Filip ve Švédsku, ale často se navštěvujeme, s výjimkou doby covidu. Alena pracuje v norském ústavu pro výzkum ovzduší a Filip ve švédském environmentálním institutu; Petr se živí informatikou. Všechny rodiny jsou české a doma mluví pořád převážně česky. Všechny tři děti mají úspěšnou kariéru. Alena a Filip patří na svých pracovištích mezi tamní klíčové pracovníky a oba mezi sebou soutěží o to, kdo má vyšší Hirschův index (tatínka už dávno přeskočili). Petr je informatik a úspěšně se uplatňuje v mezinárodní firmě ve slušné pozici. Ale dělení rodiny na dvě větve se pořád zachovalo, moje žena a humanitně založený Petr a na druhé straně přírodovědně zaměřená Alena, Filip a já.

Coby svobodomyslný člověk a do jisté míry individualista jste asi nedobře snášel vojenskou službu?

Z hloubi duše jsem ji nenáviděl, byl to „hroznej komunistickéj voprúz“, ale co se dalo dělat. Zlobil jsem, jak jinak. Už na vysoké škole nám započala vojenská příprava v terénu nebo v poslušárně jednou týdně. Už odsud mám jednu historku: Major Onuca, který se prezentoval jako „táta vojáků“, nám jednou povídal, že nás čeká pěkná budoucnost, protože všichni budeme důstojníky. A pak se zeptal: „No? Kdo chce být důstojníkem?“ Nikdo se nepřihlásil. Major bleskově logicky zauvažoval a zeptal se znovu: „A kdo nechce být důstojníkem?“ A přihlásil se jen jeden student, tedy já. A byl průšvih. Zeptal se mě na jméno a zlověstně pravil: „Já se na to podívám.“ Starší kluci, studenti z vyšších ročníků a aspiranti, kteří měli tuto vojnu s námi, pochopili, že může být průšvih a Onucu ukecali, takže mě z přípravy nevyhodil. Protože to bych býval musel jít na vojnu na dva roky.

Tuším správně, že průšvihy pokračovaly i na roční vojně?

V létě nás odveleli na měsíční cvičení v Kežmarku. Měl jsem spolužáka Karla Köchera. Ten později v roce 1965 ve službách StB pronikl ve Spojených státech do CIA, v roce 1984 byl zatčen a později vyměněn za ruského disidenta Anatolije Ščaranského, po návratu do Československa působil v Prognostickém ústavu ČSAV. Jeho osudy popisuje kniha Vladimíra Ševely *Český krtek v CIA*. Karel byl už za studií pěkné číslo a já asi taky. Jednou jsme někde ukradli klíč od pudy, kam jsme chodili na příjemná diskusní posezení a občas jsme i oheň rozdělali přímo na podlaze – byla z cihel. Představte si, na půdě. V kuchyni jsme získali maso, za 11 Kčs si koupili čučoriedkové víno a na půdě si maso opékali. Kdyby nás bývali chytili, bylo to na zavření. Největší příhodu jsem ale zažil s jistým poručíkem, který velel naší četě. Moc inteligence nepobral, o to víc sekýroval. My ho nenáviděli a on nenáviděl nás. Jeden večer, těsně před naším odjezdem do Prahy, odešli oficíři do hospody. Tam se veselili a zřejmě dospěli k závěru, že bude hrozná legrace, když nám v noci dají poplach a my budeme muset vylézt z postelí a jít se postavit na plac. Ostatní na to asi cestou domů zapomněli, ale náš poručík nám poplach opravdu dal, ve dvě ráno. Hrozně jsem se naštvál a s kamarádem Tomášem Vlasákem jsme vymysleli pomstu. Poručík bydlel na druhém konci dlouhé chodby. Vzali jsme špinavý kýbl, co se používal při vytírání podlahy, natočili jsme do něj vodu, otevřeli dveře do jeho místnosti, chrstli to na něj, utíkali pryč po té dlouhé chodbě a rychle zapluli zpátky pod deku. Dělali jsme, že nic, ale dodnes vidím Tomášovo frajerské rudé pyžamo, jak utíká chodbou (já měl jen

světlou vojenskou noční košili jako skoro všichni ostatní). Za chvíli na nás vlítli. Označili to jako neozbrojený útok, přijela kontrarozvědka, spolu s vedením Československého svazu mládeže si nás zavolali: „Kluci, neblbněte, přiznejte se, jinak nepojedeme domů...“ Nic jsme nepřiznali, oni nic nevyšetřili, jeho rudého pyžama si nevšimli, nikdo nás neudal. K našemu velkému štěstí, to by nás čekal Sabinov, starší vědí, co to bylo – vojenský kriminál.

Dostudoval jste analytickou chemii na Matematicko-fyzikální fakultě UK, vrátil jste se z vojny. Jaké bylo vaše první zaměstnání?

Po škole jsem, jak bylo tehdy pravidlem, dostal umístěnku. Do Spolany Neratovice. Blízko Neratovic bydlel kolega, který naopak dostal umístěnku do školy na Praze 6, a to bylo veliké štěstí, protože jsme si to vyměnili, oběma nám to vyhovovalo. Nastoupil jsem jako učitel 6. až 9. třídy na základní školu v Břevnově. Učil jsem chemii, fyziku i dějepis, co bylo potřeba, ale byl jsem na děti příliš hodný, a tím pádem jsem neměl vůbec autoritu. Po dvou měsících jsem musel na půl roku na tu vojnu. Po ní jsem přešel na základní školu Norbertov ve Střešovicích, tam jsem si nechal poradit od zkušených pedagogů a snažil jsem se být na žáky přísný. Asi už jsem byl jako učitel lepší než napoprvé, protože mě dříve občas potkali nějaký pán nebo dáma v letech, bývalí žáčci, a říkali, že na mě v dobrém vzpomínají. Jistě k tomu přispělo i to, že jsem v souladu se svou woodcrafterskou tradicí uspořádal výlet do lesa, což se dětem moc líbilo. Ale vzpomínám si také, že nějak potom jsem poslušen rozkazů shora děti nabádal, aby šly na jakousi komunistickou demonstraci, a jak jsem viděl, jak jim pohasly plamínky v očích, asi si řekly, no tak i on... Ale tato část mé kariéry netrvala dlouho, jen tak dva nebo tři měsíce. Brzy jsem se rozhodl, že přece jen bude lepší si vydělávat tím, co jsem vystudoval (i když učitelskou aprobaci také mám), a v roce 1959 jsem nastoupil jako výzkumný pracovník do Ústředního ústavu geologického. A zde jsem pracoval až do roku 1989, kdy jsem se stal ministrem životního prostředí. Vlastně jsem byl veden jako zaměstnanec i v letech, kdy jsem byl ministrem, tedy až do roku 1991.

Jak jste prožíval srpen 1968, vpád sovětských vojsk a okupaci? Jak jste přistoupil k Chartě 77?

Komunistům jsem nikdy nevěřil, a tak jsem ani pražské jaro a obrodu komunistů nijak neprožíval. Ruskou okupaci jsem bral jako každý v té době, psal jsem po zdech protiruská hesla, střídala se beznaděj se vztekem. Podobné to bylo s Chartou 77. Nepodepsal jsem ji ze dvou důvodů: nikdy jsem nevěřil

tomu, že může smysluplně fungovat komunita, jejíž součástí jsou komunisti. A nevěřím tomu dodneška. A druhá věc: chtěl jsem si udržet možnost pracovat ve svém oboru a publikovat. Měl jsem pocit, že je téma životního prostředí nejen nové, ale i velice významné a ve své podstatě vůči stávajícímu režimu subverzivní. Ve svém archivu jsem našel zápisek z roku 1969 o tom, že jsem se rozhodl napsat knížku o přírodě. Woodcrafterské mládí a filozofická průprava, byť amatérská, se nějak propojily. No a pak jsem si, asi v roce 1970, přečetl článek Michaela Greena, kde rozvíjel myšlenky ze své knihy *Splašený svět* (*Runaway World*), nato se mi dostaly do rukou zásadní environmentální texty *A Blueprint for Survival* a *Meze růstu*, ale o tom všem ještě bude řeč. První knížku na téma životního prostředí jsem editoval a dal dohromady se svými geologickými kolegy, vyšla v roce 1974 s titulem *Geologie a životní prostředí* a měla pohnutou historii. Snažil jsem se přednášet, publikovat, psát články odborné i popularizační. Celkem se mi dařilo zůstat u témat na první pohled neutrálních, přírody a ochrany prostředí, takže mi to procházelo. Vždy se našel spřízněný redaktor, který mé články zařadil, ať už do časopisu *Zdraví*, *Lidové demokracie*, *Zemědělských novin*, některé byly ilustrovány kresbami Vladimíra Jiráňky, s nímž jsme se spřátelili. Svým způsobem jsem se zabydlel v šedé zóně té doby.

KAPITOLA 2

První křižovatka. Od analytické chemie ke geochemii a životnímu prostředí

Po studiích, prvních zkušenostech s povoláním učitele a po vojenské službě jste tedy nastoupil do Ústředního ústavu geologického. Jak k tomu došlo?

Pochopil jsem, že učit, a ještě k tomu na základní škole, není úplně to, co bych chtěl, po pedagogické kariéře jsem netoužil, a tak jsem se ucházel o práci v Ústředním ústavu geologickém a nastoupil do chemické laboratoře. Přece jen, vystudoval jsem analytickou chemii. Nutno ovšem přiznat, že ani o práci chemika jsem neměl přesnější představu, a už vůbec ne nějakou vizi, čeho bych chtěl dosáhnout nebo podobně, ani jsem osobně na novém pracovišti nikoho neznal. Při tomto rozhodování hrála důležitou roli rodina a moje žena, shodli jsme se v tom, že po hmotné stránce bude chemická kariéra určitě slibnější než učení na základní škole. Začal jsem pracovat na silikátové analýze, což byla v minulosti zajímavá, ale náročná metoda na zjišťování složení hornin. Brzy jsem dostal výzkumný úkol vypracovat spolehlivý postup analýzy bromu a jódu ve vodách pro nízké i vysoké koncentrace. Vhodné metody jsem našel v literatuře, vyzkoušel, připravil podrobné návody pro techniky, tři z nich jsem vypracoval snadno a používaly se úspěšně dalších několik let. Jedna z metod, „nízké bromy“, ovšem pořád „nechodila“, takže bylo nutno důkladně experimentovat. To mne inspirovalo: přihlásil jsem „bromy“ jako téma kandidátské práce, v roce 1964 jsem úspěšně obhájil disertační práci nazvanou *Spektrofotometrické stanovení bromu* a získal titul kandidáta věd, CSc. Trvalo mi to však tři roky: rok jsem bojoval, aby mi kandidátskou práci dovolili dělat, rok jsem experimentoval, rok sepisoval a zase bojoval, aby mi dovolili ji obhájit. Důvodem přihlášky ovšem zdaleka nebyla jen snaha po vědeckém růstu, ale také peníze.

Peníze?

Měl jsem rodinu, žádný byt a plat 1200 korun československých měsíčně; získání titulu CSc. však znamenalo přeřazení do kategorie vědecký pracovník s výplatou, která začínala na 2500 Kčs, a tu se mi podařilo získat. Bez ohledu